

Gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök a román szenátusban

Mailáth püspök képe mint a jó lelkipásztor eszménye marad meg az utókor emlékezetében. Nevének tisztelete nem egyházmegyéjének területére korlátozódik, hanem ennek határait messze átlépve, országos, sőt európai viszonylatban is számottevő. Sajátos egyéni varázsa, lebilincselő beszéde, híveiért, főleg az ifjúságért hevülő szíve, lelki és nemzeti erősítést nyújtó ténykedése őt nagy társadalom- és nemzetnevelővé avatták. Gyulafehérvári rezidenciája a vallási, erkölcsi, nemzeti ébrentartásnak olyan kisugárzási helyévé lett, amely négy évtizeden át, mint a betlehemi csillag irányított. A püspöknek misszionáriusi teljesítményre emlékeztető körülménye, a közügyekben történt jövése-menése, az összetartásnak, felhangolásnak, cselekvő készségben tartásnak állandó erőforrásaivá magasztosultak.

Mindíg lelkeket keresett és a lelkeknek élt. A lélekkeresés azonban a nemzetfenntartás, nemzetvédelem oly hathatós forrásaiból táplálkozott, hogy Mailáth püspök a történelemnek is kimagasló egyéniségévé válik. Történelmi időkben élt és történelmi alakká lett. Személye a vallási megalázkodásnak, de egyben a magyar erősségnek kifejezője.

Szereplése történelmi, bár a politikától mindig idegenkedett. Távol tartotta magát attól, hogy a napi politika mérgező hullámai elsodorják és hatalmukban tartsák. Mindamellet felemelte szavát, ha a politika lelki értékeket veszélyeztetett, vagy sovínizmustól befolyásolva igazságtalansággal fenyegetett.

Véleményének kifejezésére meg volt az alkalmas hely. Mint megyéspüspök ugyanis, miként előzőleg a legfőbb törvényhozó testületnek: a magyar főrendi háznak, ugyanúgy utóbb a román szenátusnak volt tagja és mint ilyen, ennek ülésein felszólalhatott. Törvényes jogával élve, csakugyan többször felállott, hogy igazságot kereső hangja erősebbé legyen, és hogy a felelős

tényezőket felvilágosítsa, meggyőzze, vallása vagy nemzete érdekeit, sérelmeit előttük ismertesse. Parlamenti szereplése ilyen módon külön szempont az ő élete megítélésében és adalék nemzete történelmében.

Gyakorlata eszerint még a magyar uralom idejéből megvolt. Két éves püspök volt ugyanis mindössze, amikor 1899-ben a főrendiházban már felszólalt. Ott éppen választójogi törvénytervezetet tárgyaltak, amely egyéb elgondolások mellett a papság választójogára is kihatott.

Parlamenti szereplései annál inkább jelentékenyek voltak, mivel azoknak rendszerint visszhangja támadt az Erdélyi Római Katolikus Státus évi közgyűlésén.

Az erdélyi katolikus püspöki egyházmegye ugyanis, miként a reformátusoké s unitáriusoké, századokra visszanyúló önkormányzattal dicsekedhetett. Benne sok a hitvallásos iskola, az egyházmegye gazdasági és iskolái ügyei intézésében a világi elem nagy beleszólást nyer.

A püspök jövő hivatásának mintegy előjelévé vált a felszólalás, amelyben a román betörés idején hontalanná lett erdélyiek részére a főrendiház segítségét kérte (1916 szept. 22.).

Nemcsak azért szólal fel, — mondotta —, hogy az elszéledt nyáj itt a törvényhozás termében is hallja főpásztor szavát és abból vigaszt merítsen, azért is beszél, hogy a felszólalást meghallják a küzdő székely katonák is, akiknek bajához még az övéikért való aggodás is járult, hogy így ne veszítsék el bizalmukat. Felszólalt, hogy a menekülőknek ne csak adományokat adjanak, ő most szívüket kéri az embereknek, ne tekintsék nyűgnek a menekülő családokat, hanem nézzék őket övéiknek; a gyermektelen anyákhoz fordul, fogadják gyermekükül a sok mezítláb futó, fázó gyermeket.

Kérte, hogy a politikai pártoskodások látszatát is kerülve, legyenek egyes Erdély visszaszerzésében. A menekült tanítók kapják meg járandóságaikat, a diákok meg a tanulás eszközeit. A gyermekhalandóság korlátoztassék, a menekülők lehetőség szerint község szerint csoportosíttassanak, hogy könnyebb legyen részükre a számkivetés és könnyebb legyen a lelki kezelésük. Erősítette, hogy felszólalása nemcsak híveire, hanem másokra is egyaránt vonatkozik. Isten most sújt bennünket, — mondotta —, de tartsunk bűnbánatot és újból felel.¹

¹ Közművelődés 1915. szeptember 30. sz. Gyulafehérvár.

A hősi küzdelem, amelyet az ország önvédelmében kifejtett, végül is nemzeti szerencsétlenséggel végződött. Az ország a forradalom megrázkódtatásain, ellenséges megszállásokon keresztül a megalázottság és feldarabolás keserves állapotába jutott. Az államfordulat következtében Erdély és vele együtt Mailáth Romániába került. A változás az erdélyi magyar vallásokat kisebbségi sorsba helyezte, híveik szervezetét, összefogását, azoknak az államhatalom előtt való képviselőiét illetőleg jelentőségük viszont emelkedett. A román állam ugyanis vallási, iskolai ügyekben inkább a vallási alakulatokat vette figyelembe, mint a politikai szervezeteket. A valláson keresztül nyújtott lehetőséget erkölcsi, iskolai nevelésre, népművelő tevékenységre. Innét a felelősségteljes állás, amelyet Mailáth is betöltött.

A püspök közjogi szereplésének megindítója ünnepélyes hűségeskü tétele lett. Az eskütételre az Avarescu-kormány vallásügyi minisztere, GOGA OCTAVIAN, szólította fel a püspököt és vele egyidejűleg a többi erdélyi kisebbségi egyházfőket, hogy az egyházfők eskütételének szorgalmazásával az ország lelkiegységét előmozdítsa.

Az eskütétel 1921 március 19-én a bukaresti királyi palota tróntermében folyt le. A püspök ekkor francia nyelvű beszédében annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy az uralkodó a vallás szabad gyakorlatát és az oktatás teljes szabadságát meg fogja védeni, hathatós támogatást fog nyújtani, hogy a hitvallások az istentisztelet fényét kifejthessék, keresztény tanintézeteket fenntarthatassák.

Az eskütétel megnyitotta Mailáth előtt a szenátus ajtaját ahol, a még érvényben lévő magyar törvények szerint, elfoglalta tehát az őt megillető helyét. Első megjelenésekor, 1921 június 14-én, az erdélyi származású Dr. MIHALI TIVADAR elnök meleg szavakkal üdvözölte őt, kiemelve, hogy az egyházfők jelenléte a szenátusban annak jele, hogy készek Nagyrománia rendezettségéért dolgozni. Mailáthot az üdvözlés váratlanul érte és így francia nyelvű rögtönzött válaszában mondott köszönetet a fogadtatásért, kijelentvén, hogy a legjobb szándékokkal eltelve kíván résztvenni a törvényhozás munkájában. Szavait a szenátorok megtapsolták.²

Az egyházfők eddig is, azután is mindent megtettek, hogy

² Erdélyi Tudósító 1921. július 1. sz. Keleti Ujság 1921. június 15. sz. Kolozsvár.

híveik érdekeit megvédjék. Törekvéseikben a párizsi külön egyezmény 9—11. cikkelyeit vették irányadóknak. Ezek szerint a faji, vallási, nyelvi kisebbségek saját költségükön vallási, szociális intézményeket, iskolákat, nevelő intézeteket létesíthetnek, igazgathatnak, felügyelhetik azokat, azokban vallásukat, nyelvüket szabadon gyakorolhatják. Azt kellett azonban tapasztalniok, hogy a biztosított jogok ellenére sok történik, amelyek a vallások önkormányzatát sértik, az iskolák belső életét meg egészen megváltoztatják. Az 1923. és 1925. év különösen sok átalakítást hozott, mindkét év Angelescu közoktatásügyi minisztersége idejében. Középiskolai és Népiskolai rendelete ellen a vallási kisebbségek (kat., ref., unit.) sok panasztevésre kényszerültek.

Ilyenek voltak az állapotok, amikor Mailáth püspök parlamenti szereplése megkezdődött Bukarestben. Ekkorra, az impériumváltozás első éveinek megrázkódtatásai után már bizonyos helyzetkép állott elő, amely a többségi románság és a kisebbségi magyarság egymáshoz való viszonyának arculatát mutatta. Egyfelől a rendelkezők, másfelől a védekezők elvei tisztázódtak. Ez elvek egy vallás keretén belül is megnyilatkoztak.

Igy a földreformmal a közintézmények fenntartásának alapjai (vallási, tanulmányi, ösztöndíj) elszegényültek, államsegély híján a tanulók magas iskoladíjakat kényszerültek fizetni, az internátusokban az ingyenes helyek megszűntek. Az egyházmegyei autonómia mellőzése miatt az iskolák belső életének irányítása annyira az állam kezébe ment át, hogy a tulajdonosok részére a fenntartás nehéz gondján kívül alig maradt valami jog. Az iskolák fenntartásának nehézségét a tanulók felvételét korlátozó intézkedések, továbbá a tanulóknak e miatt megcsappant létszáma még fokozták. A politikai községek terhére nagy tömegben felállított állami népiskolák a hitvallásos iskolákat sok helyen elsorvasztották, vagy azokat megszüntették. Ehhez járultak a hatósági előírásra eszközölt tömeges iskolabezárások. 1922. óta az állami népiskolákban az ókirályság területéről tömegesen jöttek tanítók, akik a magyar tanulók nyelvét nem értették. Különösen Székelyföldre, főleg Csík megyébe jöttek, amely Székelyföld a magyarsággal összefüggő tömböt alkot. Most keletkezett sajátos román elmélet alapján ugyanis, amely szerint a székelység elmagyarosodott románság lenne, erős romanizálás kezdődött. ANGELESCU miniszter utóbb (1925-ben) Mailáth püspök előtt jelentette ki, hogy „tíz év múlva Csíkban és a Székelyföldön nem lesz többé magyar nyelven tanító, mert neki kötelessége a

60 ezer elmagyarosodott románt visszahódítani“.³ A magyarság elszegényítése, a közállásoktól távortartása, kulturális leszorítása, nemzeti erejének gyengítése folyamatban volt. A püspök eskütétele idején mutatkozó kedvező légkör megállapítása így tehát egy szebb jövőbe vetett remény hangulatából fakadt.

A püspök szenátusi beszédei, az üdvözlésekor mondott válaszával együtt hat beszéd, négy kérdés körébe vágnak. Második és harmadik beszédében az irredentizmus vádja ellen védekezett, a negyedik a Katolikus Státus helyzetének magyarázatát tartalmazza, az ötödik beszédben a katolikusokat ért sérelmeket hozott fel, az utolsó, hatodik beszédben meg az 1925-ben alkotott Magánoktatási Törvényhez, annak javaslatbahozatalakor szólott hozzá. Közben a szenátus szakosztályi ülésein is tevékenykedett, ahol személyes érintkezéssel próbált hatni.

A személyes érintkezést általában kereste. Időt, fáradságot nem kímélt hogy a köznek segítségére lehessen. Gyakori utazások, járások-kelések, várakozások nem riasztották vissza attól, hogy a miniszterekkel szót ne váltson. Megnyerő modora, egyszerűségének méltánylása miatt megjelenései a miniszterekben nem ébresztettek kellemetlen hatást. Önmaga, amikor a nehéz, kellemetlen ügyek elintézése után Bukarestből püspöki székhelyére visszautazott, meglepő jókedvet mutatott. Ilyen alkalmakkor azt szokta mondani, úgy érzi magát, mint a diák, aki vakációra megy haza. S hogy még jobban beleélje magát a diák hangulatba, a vonaton egyszer-egyszer szivarra gyújtott, holott nem dohányzott.⁴

A irredentizmus vádja gyanakvásból táplálkozott, amelyet egyes román vezető férfiak állandóan fenntartottak és szítottak. De az ezeréves magyar mult emlékei nem tűnhettek el nyomtalanul, máról-hónapra nem alakulhatott új gondolkozás! A nemzeti sajátságok és a vallási tiszteletnyilvánítások a nép lelkében gyökereztek, a magyarság régi műemlékekhez, viseletformákhoz szokott hozzá. Ébren tartotta eszményeit, amelyek nem lázadási szándékot, hanem ezeréves hazája elvesztése után számára vigasztalást, békés továbbélést jelentettek. A vádat-emelők, lelki

³ Mailáth püspök sajátkezű írása. 256—1925. státusi levéltári szám alatt. Kolozsvár. Ez idők viszonyaira l. Biró Vencel: *Székhelyi gr. Mailáth G. Károly*. Kolozsvár, 1940. A kolozsvári róm. kat. gimn. a román uralom éveiben. 1941.

⁴ Monitorul Oficial. *Desbaterile adunării naționale constituante a senatului*. București, 1923. március 17. 35. sz.

beállítottságuknak megfelelően, egyes eseteket általánosítottak és magyar intézmények gyengítésére kiéleztek. A vallási és a közoktatási minisztériumok ilyen túlzók befolyása alatt állottak. Velök szemben a higgadtabb megfontolást, a külpolitikai és egyházpolitikai szélesebb látókörűséget az egész időszakon át a miniszterelnökség és főleg a külügyminisztérium képviselték és az erőszakos cselekedetektől a vallás és közoktatásügyi minisztériumot többször visszatartották.

Az irredentizmus vitáját a szenátus 1923 március 7-i ülésén BIANU VAZUL, e testület egyik vezérszónoka vezette be. A közoktatásügyi miniszterhez kérdést intézett afelől, van-e tudomása arról, milyen nagy arányú irredentizmus folyik az erdélyi katolikus iskolákban. Ezek a szinte forradalmi izgatások a román állam kisebbségeinek túlzott szabadságát mutatják. Az erdélyi magyar intézmények szinte minden felügyeletől mentesen, teljesen szabadon működnek, illetőleg művelik az irredentizmust. Olyan mozgalmat tartanak fenn, amelyeket a hatóságoknak jobban tekintetbe kellene venniök. Az izgatások főfészke Kolozsvár és az államellenes cselekedetek irányításában első helyen a katolikus egyház áll. A kolozsvári Szent Mihály templom egyik főablakán a magyar címernek képe most is változatlan ott áll, és az árpádházi szentek tiszteletét az összes katolikus iskolákban különös mértékben ápolják. Szent István napjának ünneplése (augusztus 20.) tulajdonképpen nyilvános politikai tüntetés, az országnak becsmérése, mert nyilvánosan, predikációkban fenntarthatják a hívők lelkében a magyar irredentizmus gondolatát és gyűlöletet táplálhatnak a román állam ellen. A katolikus templomokban a magyar állam virágzásáért és feltámadásáért könyörögnek. Mindezekben pedig legnagyobb részt Mailáth gyulafehérvári püspök a hibás, aki ámbár esküt tett a román állam hűségére, igen élénk sovíniszta mozgalmat tart fenn. HIRSCHLER JÓZSEF kolozsvári esperes fősegítője e ténykedésben. A vezetése alatt álló Marianum intézet (katolikus lányiskola) növendékei magyaros jellegű egyenruhát és Bocskay-sapkát viselnek.⁴

Az egyes esetektől eltekintve, amelyeket a szónok felhozott és amelyeket, ha vádaskodni akart, a megfelelő minisztériumban megemlíthetett volna, az általánosítások meglepők. A katolikus iskolákat irredentizmussal vádolni, a román állam kisebbségeinek túlzott szabadságáról és az erdélyi magyar intézmények állami felügyeletnélküliségéről beszélni, magyar szentek tiszteletébe mellékgondolatot bevinni, indokolatlan és helyt nem álló követ-

keztetések. Az az állítás meg, hogy a katolikus templomokban a magyar állam virágzásáért és feltámadásáért könyörögnek, a magyarság részéről az észszerűtlenségnek akkora fokát tételezi föl, hogy a szónok állítása komolyan nem is vehető.

Az interpellációra Mailáth már a következő nap, március 8-án felelt. Utalt arra, hogy Bianu olyan interpellációt olvasott fel, amely nagy részben a kolozsvári Infrățirea („Testvériség“) február 28-i cikkét tartalmazza. E lap felelőssé tette őt a katolikus iskolák irredentizmusáért. Állításának bizonyítására a magyaros sapkát, a magyar szentek tiszteletét, az irredentizmus szellemének terjesztését hozta fel.

Általában a román sajtó akár mint előzmény, akár mint következmény a parlamenti étellel állandó kapcsolatban állott. Az időnként jelentkező támadóknak anyagot adott, vagy az elhangzott támadó beszédek helyeslő megjegyzésekkel kísérte. Ilyen módon a magyarság kárára kellemetlen légkört terjesztett. Kiélezett beszédek, cikkek összehangolása a tervszerű fellépés szándékából eredtek. Taktikai beosztás azok részéről, akik a vallás- és közoktatásügyi minisztériumokat befolyásoló háttérből időnként tervszerűen harcoltak. A védekezés a lehetőség szerint szóhozjutó magyar sajtó, a parlamenti magyar tagok és a magyar hitvallások nehéz feladatának maradt. Most tehát Mailáth állott az élen.

A püspök elismerte, hogy a magyaros, a Bocskay-nak nevezett sapkát bevezette, miután a közoktatásügyi minisztertől egyenesapka bevezetésére előzőleg engedélyt kért. A sapka ugyanis erdélyi eredetű, így közelebbálló és előállítása, egyszerűségénél fogva, a családok anyagi erejének megfelel. Bocskay, erdélyi fejedelem, egyébként szerette a románokat és irántok mutatott különös figyelme jeléül püspöküket kegyekkel halmozta el. A haláluk után szentté avatott magyar királyok: Szent István és Szent László, az egyetemes katolikus egyház szentjei, akiket az egész világ katolikus közössége tisztel. Erdély nekik köszönheti a keresztény vallás áldásait, a pogányság sötétsége és barbarizmusa után. Ezeknek a szenteknek a képeit arra a helyre helyezték, ahol most is található, mielőtt még Hirschler prelátus megszületett volna. A legsúlyosabb és legkomolyabb vád, — mondotta tovább a püspök —, hogy az iskolákban irredentizmust terjesztenek, veszélyeztetve ezáltal a román állam biztonságát, és hogy ennek a propagandának gyújtogatója maga a püspök. Kijelenti, hogy a szegény és szelid erdélyi nép, amelynek ő lelkiatyja, nem

kedveli az irredentizmust. Irredentizmusról akkor lehet beszélni, ha lázító terveket szőnek az állam rendje és létezése ellen. Azonban biztosíthatja hallgatóit, — hangoztatta —, hogy ha azok között ilyen összeesküvéseket észlelné, akik reá vannak bízva, ő volna az első, aki megbüntetésüket kérné. Nem azért, mintha azt hinné, hogy az állam biztonságát ilyenmű összeesküvések veszélyeztetnék, hanem azért, mert nem akarja, hogy a politika mérgezett hullámai megfertőzzék a gyermekek ártatlan lelkét, zsenge koruktól arra oktatta őket, hogy gyűlöljék polgártársaikat. Ezért az irredentizmus alaptalan vádját erélyesen visszautasítja.

A beszédet vita követte. POLICRAT szenátor ugyanis nyomban erélyes szavakkal támogatta Bianu vádjait és kért elégtételt a román nép számára, amelyet, felfogása szerint, legszentebb érzéseiben sértettek meg. Reményét fejezte ki, hogy a kormány megfelelő intézkedéseket tesz arra vonatkozólag, hogy Nagyrománia szenátusában nem kell többé Bianu felszólalásához hasonló beszédnek elhangzania. A jelenlévő CONSTANTINESCU földművelésügyi miniszter, nyomban ígérte, hogy az illetékes minisztereknek beszámol a hallottakról, és ezeket az ügyeket a helyzet komolyságának megfelelő vizsgálat alá fogják venni.⁵

Bianu szenátor sem engedte elaludni a kérdést. Két ülésen is felszólalt, a püspök válaszát bírálta és újabb, egyre szélesebb körre kiterjesztett és általánosított vádakát emelt. Így a március 9-i ülésen kijelentette, hogy őt nem elégítette ki a püspök beszéde, mert nem elég részletesen válaszolt, inkább csak általánosságban érintette a szóbanforgó kérdéseket. A püspöknek a Bocskay uralmára vonatkozó szavait csak a magyar tankönyvek tanítják ilyen formában, a balázsfalvi román iskolában a román történelemkönyvek az erdélyi fejedelmek uralmát, mint a szenvedések és a megpróbáltatások hosszú láncolatát mutatják be. Szerinte a hitvallásos iskolák magyar szellemű tanítását sem cáfolta meg világosan és kellőképpen válaszában a püspök.⁶

Majd a szenátus 1923 május 1-i ülésén ismételtén szóvátette előzetesen elhangzott vádjait. Ugyanis, — mint mondotta —, az illetékes miniszterektől ezekre vonatkozólag ez ideig nem kapott kilégítő választ. Két hónap telt el interpellációja óta, de a helyzet semmit sem változott. Az irredentizmus a kolozsvári katolikus intézményekben zavartalanul tovább virágzik. A katolikus intéz-

⁵ Uo. 1923. március 18, 36. sz.

⁶ Uo. 1923. március 22, 37. sz.

ményeknek, illetőleg a kolozsvári templomoknak az árpádházi szentek iránt mutatott tisztelete nem egyeztethető össze a román állam érdekeivel. Sérelmesnek tartja, hogy a katolikus iskolákban, különösképpen a Marianumban, — melyet Mailáth Románia leglojalisabb intézményének jellemzett —, irredenta tartalmú tankönyveket használnak, és abban titkos tanárképző intézetet állítottak fel. Ez intézetben nyolc különböző fajta iskola működik, melyek közül csak háromnak van állami megerősítése, nyilvánossági joga. A kolozsvári piaristák Kalazantinum nevű tanárképző intézetének is hasonló jellege van, t. i. ez is állami elismerés nélkül áll fenn. Beszéde végén indítvánnyal fordult a szenátushoz: közösen járjanak közben a vallási és a közoktatásügyi minisztereknél, hogy vizsgálják meg az itt előadottakat és sürgősen adjanak ki szigorú rendeleteket. A hitvallásos iskolák felforgató működését szüntessék meg. Rendeljék el Szent István koronájának és Magyarország címerének eltávolítását valamennyi erdélyi magyar templomból. A katolikus egyházi szövegekből hagyják ki mindazokat a részeket, amelyeket szabadon lehet használni Magyarország területén, de nem engedhetők meg a román államban. Kobozzák el az összes irredenta tartalmú vallásos- és imakönyveket, iskolai kézikönyveket és térképeket és vezessék be mindenhová az állami iskolák tanmenetét. Tegyék kötelezővé az összes iskolákban a román nyelv, történelem és földrajz iránti tiszteletet, amelyek ma a magyar tanárok legcinikusabb lebecsülésének tárgyai. Végül zárják be mindazokat a hitvallásos iskolákat, amelyek titokban, nyilvánossági jog nélkül működnek.

A beszédet BANU KONSTANTIN kultuszminiszter is hallotta. Ő a mérsékeltbb politikusok közé tartozott. 1922 július 21-én személyesen jelent meg Gyulafehérváron és tanácskozott a katolikus egyházmegyék kiküldötteivel. Bianunak adott válaszában most ígérte, hogy a vádakát kivizsgálhatja. Szerinte természetes, hogy egy-egy vallás szabadon gyakorolhassa a maga vallási kultuszát, de nem engedhető meg, hogy ez a román állam létérdekeit fenyegetse.⁷

A felszólaló szenátor újabb vádjait is változatlan gyanakvása sugalta. Hiszen az ezidőben használt tankönyveket a minisztérium engedélyezte, vagy azok megírása még csak folyamatban volt. Román történelmi térképek hiányában a minisztérium en-

⁷ Uo. 1923. június 3, 57. sz.

gedte meg, hogy az iskolák német nyelvű történelmi térképeket használjanak. A Marianum úgynevezett tanárképző intézete az akkor még meglévő magyar nyelvű polgári iskolák részére akart tanerőket képezni. Bár a jelöltek vizsgálatára az állam megbízottakat küldött, letett vizsgájuk érvényességét mindazonáltal nem ismerte el. A piarista tanárjelöltek meg az állami egyetemen végezték tanulmányaikat.

Mailáth püspök 1923 május 3-án válaszolt Bianu vádjaira. Beszédéből kitűnt, hogy híveiért való aggodásában az eltelt időt éppen nem közömbösen, talán lekicsinylő nemtörődésben töltötte, hanem az államilag kifogásolható vádak kiküszöbölésén fáradt. Eljárásáról tehát már most, a Bianu felszólalását követő beszédben beszámolhatott. Előadta, hogy eltávolította a magyar címert a kolozsvári főtemplomból, betiltotta az egykori Magyarországra vonatkozó énekeket és imádságokat, másokkal helyettesítve azokat. Folyamodott az apostoli Szentszékhez, hogy Erdélyben Szent István király napját ne augusztus 20-án ünnepeljék, amely nap Magyarországon nemzeti ünnep, hanem szeptember 2-án, amikor az egész katolikus világ ünnepli a magyarok első apostolát. Az árpádházi szentek tiszteletének eltiltása azonban, — hangsúlyozta —, nem áll hatalmában, mivel az kegyes hagyomány, mely évszázadok óta vert gyökeret. De nem is érti, — mondotta —, mennyiben veszélyeztetni ez az államot, sem azt, hogy milyen módon lehetne korlátozni a vallásszabadságot, amely szabadság dicsőségére válik a román kormányban. A marianumi iskolák kérdésében szigorú vizsgálatot tartott, amelynek eredményéről jelentést tesz a közoktatásügyi miniszternek. Összes iskolái nyíltan működnek és nem titokban, az állam felügyelete alatt, amit bármikor okiratokkal igazolhat.

Mivel Bianut a püspök védekezése nem elégítette ki, Banu miniszter is felszólalt. Részleteket olvasott fel a püspök hozzáintézet jelentéséből, amely ugyanazt tartalmazza, mint a szenátusban elmondott beszéde. A püspök a jelentését ezekkel a szavakkal fejezte be: „Győződjék meg arról miniszter úr, hogy az én szándékom mindig az, hogy a legkomolyabb jóindulattal a békét mozdítsam elő a nemzetiségek között, hogy híveim lojalitását az állam iránt bebizonyítsam.“

A püspök újabb szenátusi beszédére BIANU VAZUL más irányú interpellációja szolgáltatott okot. E szenátor ugyanis az 1924 február 7-i ülésen ismételt az erdélyi kisebbségi iskolák kérdését vetette fel. Reményét fejezte ki, hogy újabb bizonyítékok-

kal ellátott érveire a kormány komolyabb vizsgálatot indít. A továbbiakban az Erdélyi Római Katolikus Státust támadta, bizonyítgatva róla, hogy ennek vagyoni alapja, amelyből sok katolikus intézményt tart fenn, állami eredetű. Ennek tehát a román állam tulajdonába kell átmennie. Különösképpen támadta a kolozsvári piarista vezetés alatt álló gimnáziumot, amelynek felírata (Lyceum regium) is bizonyítja állami eredetét, és ahelyett, hogy az iskola román iskolák székhelyéül szolgálna, a piarista rend szolgálatában áll. Előadási nyelve magyar, holott miniszteri rendelet szerint a szerzetes iskolák csak román nyelven taníthatnak. Kérte tehát a kolozsvári gimnázium elvételét.

Utána ANGELESCU közoktatásügyi miniszter emelkedett szólásra. Mindenben elfogadta Bianunak a véleményét, kérte román középiskolának felállítását a kolozsvári épületben. Hangsúlyozta, hogy körendeletileg megkövetelte az iskoláktól a román nyelv, történelem és földrajz tanítását. A kérdéshez LAPEDATU SÁNDOR vallásügyi miniszter is hozzászólt. Bejelentette, hogy a Státusra vonatkozó főbb adatokat és az Igazgatótanács névsorát bekérte és ezeknek alapján fogja megítélni annak a román államra nézve esetleg káros intézménynek a működését. PANGRATTI szenátor elismerését és köszönetét fejezte ki Bianu beszédéért, mert ő volt az, aki ezt a fontos és súlyos kérdést a szenátus tudomására hozta. Kérte a két illetékes minisztert, hogy az ügy kivizsgálása után a román társadalom minél szélesebb rétegeit és a külföldi közvéleményt megfelelő módon tájékoztassák. Majd LAMORU tábornok azt indítványozta, hogy az elrománosítás érdekében Erdélybe ókirályságbeli tanítókat küldjenek. Angelescu miniszter erre azt válaszolta, hogy ez az eljárás már az előző év óta folyamatban van.⁸

Az Erdélyi Római Katolikus Státus vagyoni alapját illetőleg, amelyet Bianu állami eredetűnek mondott, a helyzet az, hogy ez tisztán katolikus célvagyon és eredete a XVI. században uralkodó Báthory István erdélyi fejedelem, egyben lengyel király, alapítványára (tanulmányi és ösztöndíj-alap), Mária Terézia magyar királynő adományára (vallási alap), és több kegyes adakozó hozzájárulására vezethető vissza. A katolikus vagyon az erdélyi protestáns fejedelmek idejében az állam kezébe került, utóbb a jezsuita rend eltörlése után (1773) az erdélyi Főkormányshély (Gubernium) keretében szervezett Katolikus Bizottság (Catholica Commissio), 1867-ben meg az Erdélyi Római Katolikus Státus

⁸ Uo. 965. l. 1924. február 22, 35. sz.

közvetlen kezelésébe ment át. A Státus eredetének, helyzetének, törvényességének kimutatására több tanulmány szolgál.⁹

A Státus birtokában lévő katolikus vagyonhoz tartozik a kolozsvári róm. kat. gimnázium, amely a piaristák vezetése alatt áll. A Státus Igazgatótanácsa, mint láttuk, még az előző évben, 1923-ban, a közoktatásügyi miniszterhez küldött felterjesztésében kifejtette, hogy az egyházmegye ilyenmő iskolái nem tekinthetők szerzetes-iskoláknak. A kolozsvári gimnázium régi felírata: *Lyceum regium*, nem állami vagyonhoz tartozás bizonyítéka, amennyiben régen a királyi jelző annyit fejezett ki, hogy az iskola nyilvános és katolikus. 1851-ben maga az állami hatóság rendelte el, hogy az erdélyi katolikus intézetek, így a kolozsvári is, e jelzõt, mint amelyhez nincs joguk, nem használhatják.¹⁰

Angelescu miniszter, akinek Bianu interpellációja annyira kedvére volt, a román kultúra terjesztésére sokat tett, így a románság előtt általában nagy tekintélyt szerzett. Román intelligens középosztály megteremtése végett ugyanis sok román ifjút ingyenes nevelésben részesített, sok román iskolát szervezett. De ugyanakkor a kisebbségi magyarság leszorításával (a határok mentén román kultúrzónák létesítése, magyar iskolák tömeges megszüntetése és elvétele, magyar vidékeknek csak románul beszélõ ókirályságbeli tanítókkal való elárasztása, a hitvallásos iskolák gyengítésére a községek költségén állami iskolák tömeges felállítása stb.) annak lelkében keserő emléket hagyott hátra.

Mailáth egy hónap múlva, 1924 március 11-én mondotta el válaszbeszédét. Nehéz légkörben, mivel azt Bianu, Pangratti szenátorok éles beszédei és Angelescu miniszter helyeslő szavai erősen felfűtöttek. A püspök az ő nyugodt, szelid modorában fejtette ki gondolatait.¹¹

Terjedelmes egyházmegyéjének ügyei akadályozták meg abban, — úgymond —, hogy személyesen résztvegyen az ülésen,

⁹ *Explanatio iuridico-historico documentorum de fundis dioecesis Albauliensis ritus Latini. Albae Juliae, 1937. Manuscriptum.*

Az Erdélyi Római Katolikus Státus. Kolozsvár, 1932. (Emlékirat, amelyet az Erdélyi Római Katolikus Státus Igazgatótanácsa Románia kormányához román nyelven terjesztett fel 1932 január 20-án.) Más művek: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus fontosabb jogtörténeti okmányai.* Közli az Igazgatótanács, Kolozsvár. 1926. Továbbá: *Az erdélyi római katolicizmus multja és jelene.* Dicsőszentmárton, 1925.

¹⁰ Kifejtését l. *Az erdélyi római katolicizmus multja és jelene* c. műben. 507—508. l. Dr. Patay József cikkéből: *A piarista rend Erdélyben.*

¹¹ Monitorul Oficial. *Desbaterile adunării naționale constituante a senatului.* București. 1924. március 21, 50. sz.

amelyen az interpelláció elhangzott. Tehát az első alkalmat használja fel, midőn e tiszteletreméltó testület előtt megjelenhet, hogy a katolikus egyház ellen elhangzott vádakát megvilágítsa. Nem kétkedik abban, mondotta, hogy azzal a jóakarattal és türelemmel, amelyet eddig is érdemtelenül élvezett, meg fogják őt hallgatni a régi elvnel fogva: Ut audiatur et altera pars. A jóakarát és türelem abban nyilatkozott meg, hogy a szenátus a püspök felolvasott román beszédeit csendben meghallgatta és közbeszólásokkal nem zavarták őt. Mailáth kevesett tudott románból.

Hosszadalmas nem lesz, — ígérte meg —, mivel az erdélyi katolikus egyházmegye kilencszázéves küzdelmeinek és működésének történetét, intézményeinek, jogi alapjainak elfogulatlan megvilágítását legközelebb úgyis az érdeklődőknek kezébe fogja adhatni.¹²

Nem is akarja azért, — mondotta —, e helyről bizonyítani, hogy az egyházmegye önkormányzata nem mai eredetű, hanem évszázadokra visszamenő intézmény. Azt sem akarja bizonyítani, — folytatta —, hogy az egyházmegyei önkormányzat a mai alakjában igenis királyi jóváhagyással, törvényes alapon fejtette ki működését és kezelte az intézményei fenntartására szolgáló vagyont, nem az államhatalomnak, mint ilyennek, hanem a királynak, mint főkegyúrnak, ellenőrzése mellett. Azt sem akarja bizonyítani, hogy az erdélyi katolikusok közgyűlésén a többséget alkotó választó tagok mellett nem azért foglaltak helyet egyesek, mivel miniszterek, tisztviselők voltak, hanem azért, mert tekintélyes társadalmi állású erdélyi katolikusok voltak.¹³ Neki lesz legnagyobb öröm, ha most is a kormány tagjai között, vagy a főispánok, a polgármesterek, a bírák népes karában lesznek majd olyanok, akiket mint katolikusokat az egyházmegyei közgyűlésre meghívhat. Egyenként kimutathatná, — folytatta —, hogy mindazok a felhozott esetek, amelyekről az interpelláló Bianu szenátor és Angelescu miniszter beszéltek és sérelmeztek, nem az ő egyházmegyéje területén fordultak elő. A felhozott kifogásolt könyvek közül egyetlenegy sincs olyan, amely az ő egyházmegyéje iskoláiban használatban volna. A kolozsvári róm. kat. gimnázium, sohasem volt más, mint az erdélyi püspök főhatósága alatt

¹² Célzás *Az erdélyi katolicizmus multja és jelene című műre* műre, amely előkészületben volt.

¹³ Utalás egyes románoktól hangoztatott vádra, hogy az Erdélyi Római Katolikus Státus régi formájában csak a katolikus főtisztviselők és országgyűlési tagok gyülekezete volt.

álló római katolikus tanintézet. Hogy időről-időre jezsuiták, piaristák tanítottak benne, az nem változtatta meg az intézet püspöki jellegét.

Most csak egyet akar leszögezni, — jelentette ki — és ez az, hogy a katolikus Státusnak legkülönbözőbb eredetű és természetű vagyona katolikus célvagyon, amely felett a befolyást az államfő, mint a katolikus egyház fővédője gyakorolta. A világi katolikusok sem azért nyertek befolyást a vagyon kezelésére, hogy azt önző céljaikra kamatoztassák, hanem egyedül azért, hogy gyakorlati tanácsaikkal támadás esetén az egyháznak védelmet nyújtsanak.

„Higyjék el, szenátor urak, — hangsúlyozta a püspök —, hogy mélységes fájdalomt okoz nekem azt látni és hallani, hogy mikor iskoláink a legőszintébb szándékkal és emberfeletti munkával töreksenek a nehezebbnél-nehezebb közoktatási miniszteri rendeleteknek lelkiismeretesen eleget tenni; mikor lelkészeim távol a politika hullámaintól, az isteni Gondviselés végzésében megnyugodva, igyekeznek a békét és a kölcsönös megbecsülést hirdetni, mikor én is minden alkalmat megragadok arra, hogy széles egyházmegyémben a hívek lelkébe a király tiszteletét és az állam törvényeinek megbecsülését csepegtessem, — ugyanakkor folytonosan azt kell hallanunk, hogy működésünket nemzetellenes kampánynak minősítik, amely, — hogy a Pangratti szenátor úr rettenetes szavait idézzem —, egy ördögi ellenséges irányzatnak igazi rendszeres szervezete, amely a román állam és a román nép biztonsága ellen tör. Bălan szebeni metropolita urat pedig, aki egy közbeszólásával megjegyezte, hogy a Lapedatu miniszter úrnak beküldött státusi jegyzőkönyvekbe nem vettük be a súlyosabb dolgokat, — legyen szabad testvéri szeretettel biztosítanom, hogy az én elnökletem alatt tartott gyűléseken sohasem engednék meg olyan dolgokat tárgyalni, melyek hűségeskümmel ellenkeznek és a román állam biztonságát veszélyeztetnék.“

Ezekután, — fejezte be beszédét a püspök —, engedjék meg, hogy csodálkozásának adjon kifejezést a miatt, hogyan lehet a római katolikus egyházban és annak intézményeiben a fennálló rend ellenségeit látni. Ne engedjék, hogy elfogultságból, tájékozatlanságból, vagy rosszul alkalmazott honszeretetből, — de mindenestre alaptalanul és fájoan, — támadják azt az egyházat, amely nem fegyvert, hanem kultúrát adott a népek kezébe és nem ölni, nem gyűlölni, irigykedni, nem a hatalmasokat ingerelni és nem egymásnak fájdalmat okozni, hanem szeretni, türve és

szenvetve is szeretni, mindent megérteni, mindenkinek megbocsátani és mindíg csak szeretni tanította az ő fiait.

A püspök mérséklő és felvilágosító beszédének mindenesetre része volt abban, hogy a katolikus vagyon — egyben magyar vagyon — ellen tervezett fellépés ez idő szerint abbanmaradt. Az ellenérvekre történt utalás, a püspök tekintélye, viselkedése hozzájárult ahhoz, hogy egyesek vagyonszerző mohósága ki nem elégülhetett. E háttérben állók mesterségesen táplálták a tüzet, amely a szenátusban a Katolikus Státus ellen oly hevesen fel lángolt.

A kedvező hangulatot mutatta, hogy a szenátus ez év, 1924 november 13-i ülésén Mailáth az elszenvedett sérelmekről beszélhetett. Beszéde elején sajnálattal állapította meg, hogy a trónbeszéd nem tett említést az ország állampolgárainak millióiról, akiknek más anyanyelvük van, mint a népesség többségének, akik a király iránt tökéletes lojalitás, a közös haza iránt való szeretet és a törvények tisztelete tekintetében semmivel sem állanak alacsonyabban amazoknál az állampolgároknál. A kisebbségiek mélyen megvannak győződve arról, hogy a Felség egyformán szereti összes alattvalóit és azt kívánja, hogy a kisebbségek is ugyanolyan igazságos bánásmódban részesüljenek, miután ugyanazokat a terheket is viselik, mint Nagyrománia összes állampolgárai. Katolikus híveinek panaszait adja elő azzal a céllal, — folytatta —, hogy a kormány megismerje, azokat megszüntesse, amennyiben a katolikus egyház igen komoly vallási és kulturális érdekeiről van szó.

A sérelmeket pontokba foglalva adja elő. Ezek szerint a katolikus egyház sérelmesnek tartja, hogy az agrártörvény a katolikus intézményeket létalapjától fosztotta meg és cserében még eddig nem kárpótolta őket; hogy egyes közigazgatási hatóságok jogtalanul eltiltották az egyházi kulturadó beszédését, hogy az állam, noha a katolikus egyház javait örökölte, terheit már nem hajlandó viselni; hogy nem tartják tiszteletben a nemzetközi garanciákat, amelyek a nem román anyanyelvű állampolgároknak anyanyelvük szabad használatát biztosítják az iskolákban és a közéletben. Sérelmesnek tartják továbbá, hogy az állam a hitvallásos iskolákat tömegesen bezáratta. A katolikusoknak tehát sok káruk van, — fejezte be a püspök panaszainak összefoglalását. Hiszi és reméli azonban, hogy a kormány értékelve a katolikus egyháznak az ország összes állampolgárai

közös érdekében kifejtett kulturális missziójának fontosságát, az intézményei fenntartásához szükséges segítséget meg fogja adni.

„Nem szívesen hoztam elő ezeket a panaszokat, — mondotta a püspök —, s ha ezek csak az én személyemet érintették volna, bizonyos, hogy nem jöttem volna ide. Azonban millió állampolgárnak a szenvedéséről van szó és ezeknek a szenvedéseknek nevében kötelességem kimutatni, hogy nem tesznek jó szolgálatot ennek az országnak azok, akik elnyomással akarnak uralkodni, kényszerrel és erőszakkal akarnak hódítani.“ Az államnak tiszteletben kell tartania az Istentől kapott szent jogokat, — mondta tovább —, mint pl. az iskola szabadságát, amely a gyermekeket neveli és tanítja.¹⁴

A püspök bizakodásának kifejezője ez év (1924) november 20-án az Erdélyi Római Katolikus Státus évi közgyűlésén mondott beszéde is, amelyben a szenátusi beszédének hatására utalt. Amikor, — jelentette be —, a szenátus gyűlésén nagyjában elmondotta, ami a katolikusoknak fáj, jól esett tapasztalnia, hogy felszólalása kellő méltánylásra talált. A vezető emberek részéről ugyanis megértést tapasztalt. Így BRATIANU JONEL miniszterelnök és LAPEDATU kultuszminiszter részéről az adott esetekkel kapcsolatban. A közoktatásügyi miniszter, ANGELESCU is kijelentette, hogy új törvényjavaslattal a katolikus iskolák sorsa, további működése szilárd alapokon fog nyugodni. Ugyanígy kedvezően nyilatkozott a belügyminisztérium vezetésével megbízott államtitkár is. DUCA külügyminiszter beszédét kell még kiemelnie, — mondotta —, amellyel a szenátusban a katolikusokat ért bántó támadás alkalmával a Szentatyát a részrehajlás- és a katolikus papságot az irredentizmus igaztalan vádjával szemben védelmébe vette és erélyesen visszautasította az ország belső békéjét veszélyeztető és Románia hírnevét rontó igaztalan támadásokat.¹⁵

Igy következett el az 1925. év, mintegy állomáshely Angelescu miniszter iskolai újításainak menetében. Középiskolai és Népiskolai Rendelete óta két esztendő telt el, telve a végrehajtásuk közben szerzett tapasztalatokkal és újítások bevezetésére irányuló elgondolásokkal. A miniszter elérkezettnek látta az időt arra, hogy a kisebbségi iskolák életét most már törvénnyel sza-

¹⁴ Monitorul Oficial. *Desbaterile adunării naționale constituante a senatului* 1924. november 25, 93—94 l.

¹⁵ Az Erdélyi Római Katolikus Státus 1924. november 20. rendes közgyűlésének Jegyzőkönyve.

bályozza és állandósítsa. Erre célzott a Mailáth püspökkel folytatott fentebb említett beszédében is.

A képviselőház és a szenátus elé terjesztendő javaslat előmunkálatai már előbb megkezdődtek. A négy katolikus egyházmegye püspökeinek (gyulafehérvári, nagyvárad, szatmári, temesvári) képviselőivel a miniszter még 1924 november 26-án, pár nappal Mailáth püspök státuszgyűlési beszéde után, megbeszélést tartott, ahol a törvényjavaslat elgondolásait ismertette. Mivel azonban magát a törvényjavaslatot a miniszter nem mutatta be, az egyházmegyék képviselői arról tiszta képet nem nyerhettek. Ez alkalommal tehát csak arra szorítkozhattak, hogy főbb kívánásaikat beadványban összegezzék.

Az erdélyi katolikus egyházmegye kívánásai, — egyben az összes magyar iskolafenntartó hitvallások kívánásai is —, valamivel későbből fennmaradt összeállításban, főbb vonásaikban, a következők voltak: Bármely vallású tanuló bármely iskolába járhat. Magántanuló bármely iskolába felvehető. Az egyháznak jogában áll nyilvános iskolákat felállítani és fenntartani. Bármely hívők, ha iskolát tartanak fenn, az állami iskolaadó alól felmentést kapnak. Az iskola nyelve a hívők anyanyelve. A tanítás az anyanyelven történik, de az állam nyelvét mindenütt tanítják. A hitvallásos óvodák nyelve magyar. Az iskola közvetlen vezetését az illető fenntartó hitvallás gyakorolja. Ugyan ő állapítja meg az iskolai rendtartást és a fegyelmi szabályzatot. A hitvallásos iskola igazgatósága iskolaügyben közvetlenül egyházi Főhatóságával érintkezik. Az állam az iskolafenntartó egyházi hatóság útján levelez ennek iskoláival. Az iskola tanterve az állami, de vallási vonatkozású dolgokkal bővítve. A vizsgálatok nyelve az iskola tanítási nyelve, ide értve a baccalaureátusi és a felvételi vizsga tárgyait is, a román nyelv kivételével. Az iskolák államsegélyben részesülnek.¹⁶

A lényeges elvi kívánalmak tehát: a hitvallásos iskolák közvetlen adminisztratív, fegyelmi és pedagógiai vezetése, igazgatása, kormányzása; a magyar tannyelv teljes érvényesítése, a román nyelvtanításnak a román nyelvre történő korlátozásával; államsegély biztosítása.¹⁷

Olyan kívánások, amelyek az érvényben lévő egyházme-

¹⁶ Dr. Balázs András, *Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez 1919–1929*. 131—133. I. Kolozsvár.

¹⁷ Uo. 190. I.

gyei önkormányzatból következtek. A kivánságok szerint magyar anyanyelvű tanuló magyar iskolába járhat. A hívőre nem hárul olyan teher, hogy saját népiskolája segélyezése mellett állami iskola fenntartását is vállalja.

Már a törvénytervezet címe: Magánoktatási Törvény, riadalmat keltett. Ugy tűnt fel ugyanis, hogy csak az állami iskolák lesznek nyilvános jellegűek, a többszázados és nyilvánossági joggal bíró hitvallásos iskolák meg a magániskolák közé szállnak alá, amilyenek a magyar időkben nyilvánossági joggal nem rendelkeztek. A törvényjavaslat most a kettő között nem tett különbséget. Az aggodalmat okozott, hogy a miniszter a javaslatot úgy terjesztette a parlament elé, hogy azt a hitvallások nem ismerték és meg nem vitathatták.

A Római Katolikus Státus Igazgatótanácsa erre, 1925 február 2-i keltezéssel, az uralkodóhoz felterjesztést intézett, amelyben a javaslat napirendről való levételét kérte. A felterjesztés utalt arra, hogy 1924-ben, amikor Angelescu miniszter a magánoktatási törvénytervezetet az egyházaknak tudomására hozta, az megdöbbenést okozott. Akkor remélték, hogy a miniszter azt újabb tanulmány tárgyává teszi. Miután azonban a miniszter a javaslatot a parlamentnek már benyújtotta, most az utolsó pillanatban a Felsőházhoz fordulnak, kérve, hogy a miniszter a javaslatot vegye le napirendről. E javaslat ugyanis az önkormányzat jogait nem veszi figyelembe. Erőszakos románosítás esete forog fenn, a tanításban csak az anyanyelv a fontos és így az egyoldalú képzést ad. A Státus ugyanily tartalmú iratot nyújtott át az egyes minisztereknek is.¹⁸

Mailáth püspök, akinek az előzetes tárgyalás alapján a törvényjavaslat címéről és általános elveiről a szenátus elé terjesztés előtt tudomása volt, anélkül azonban, hogy a miniszter sajtóságos elzárkózása miatt a tervezet szövegét kézhez kaphatta volna, a szenátus 1925 március 18-i ülésén szólott hozzá a javaslathoz. Beszédében a kérdést olyan oldalról fogta meg, amilyen az a cím után látszott. A hitvallásos iskolák létét látta veszélyben, amely iskolákhoz pedig őt egész életében ragaszkodás, bizalom, hivatásukba vetett erős meggyőződés fűzte.

Kérte tehát a szenátust, hogy a folyamatban lévő törvényjavaslatot ne alkalmazzák a hitvallásos iskolákra. Új szakaszt

¹⁸ Másolatát l. 288—1925. státusi igazgatótanácsi szám alatt. Kolozsvár.

vezessenek be a javaslat pontjai közé, amely kijelenti, hogy a hitvallásos iskolák továbbra is működhetnek, nyilvánossági joggal rendelkeznek. Ez összhangban van az állam méltányos kívánalmaival, viszont az u. n. Magánoktatási Törvény nem fogja szabatosan, méltányos módon meghatározni a hitvallásos iskolák és a román állam viszonyát. E vidékek legrégebb iskoláit a katolikus egyház alapította, — hangsúlyozta — és a változó idők változó kormányai sohasem gondoltak arra, hogy megvonják hatalmas segítségüket a hitvallásos iskoláktól, amelyek az erkölcsök javítását, a lelkek lecsendesítését és a családi élet alapjainak megszilárdulását segítették elő. Azoknak a férfiaknak jelentékeny része is, akik a csatlakozott országokban Nagyrománia létesítésén dolgoztak, tanulmányaikat a katolikus iskolákban végezték és bizonyosságot tudnak tenni ez intézetek szelleméről. Az állam egyik legvégzetesebb hibája lenne, — állította a püspök —, ha az isteni jogon és emberi törvényeken nyugvó egyházi intézményt meggyöngíteni, vagy éppen megsemmisíteni akarná. Egyébként, — fejezte be beszédét —, az egyházmegye igazgatótanácsának gyűlése véleményét és szempontjait kérvényben szögezte le, amelyet a szenátus elé terjeszt, kérvén annak a tagjait, hogy méltányos jóindulattal vegyék azt tekintetbe. Egyben bejelentette, hogy a református püspökséggel ez ügyben hozott közös határozatukat annak megbizottja most szintén elő fogja terjeszteni.¹⁹

A püspök joggal hivatkozott a hitvallásos iskolák történeti szerepére, mivel Erdély ifjúságát, még az állami intézetek létesítése után is, nagyobbreszt a hitvallásos iskolák nevelték fel. A történeti vallások (katolikus, református, unitárius) százados intézetei, a román uralom évei alatt állami anyagi támogatás nélkül is, a hagyományaikhoz híven nevelték a magyar ifjúságot. A román időben magyar tannyelvű állami középiskola nem létezett, egy gimnáziumnak volt csak magyar tagozata. Érthető tehát az aggodalom, amellyel a magyarok most a Magánoktatási Törvény elé néztek. Úgy látszott, hogy a magyar kultúra évszázados várai tekintenek lebontás elé. A hitvallásos intézetek oktatási céljain ugyanis messze túlmennek azok a magasabb szempontok, amelyeket a vallás állít fel. Az erkölcsök javítása, a lelkek lecsendesítése, a családi élet alapjainak megszilárdítása a

¹⁹ Monitorul Oficial. *Desbaterile adunării naționale constituante a senatului*. 1925. július 11. sz. 2003. 1.

teljesítmények, amelyeket a püspök szenátusi beszéde szerint, a hitvallásos iskoláknak meg kell oldaniok. E szempontok hatásos kifejezést nyernek a szavakban, amelyeket az Erdélyi Római Katolikus Státus ugyanez ügyben összehívott rendkívüli közgyűlése megnyitásakor a püspök hangoztatott:

„Megvallom, mélyen tisztelt Státusgyűlés, — emeli ki —, hogy nem tartottam soha szerencsétlenségnek, ha gyermekeinknek az életre nem adhatunk gazdagságot s előkelő pozíciókat a társadalmi és politikai élet terén, de az mindig boldog megnyugvásomra szolgált, ha szilárd, erkölcsi alapot tudtunk nekik az élet nehéz, küzdelmes útjaira kísérőül adni, melyet más intézetekben úgy, mint hitvallásos iskoláinkban, meg nem kaphatnak. E szokatlan közgyűlésnek egyetlen célja az, hogy lássa a kormány, miszerint nem egyedül a püspök az, akinek a közoktatásügyi miniszter úr törvényjavaslatával szemben oly nagy aggodalmi vannak, hanem ezeket az aggodalmakat osztják vele pap testvérei, éppúgy, mint nagyterjedelmű egyházmegyéjének minden rendű és rangú hívei is, és vele együtt mindent megkísérelnek, hogy hitvallásos iskoláink zavartalan működését biztosítva, módosításainkat a kormány elfogadja és olyan javaslatot terjeszt a törvényhozás elé, amely a kisebbségek lelkét megnyugtató és megvigasztaló képes legyen.²⁰ A főpásztor aggodalmát a Státus közgyűlése teljes mértékben osztotta, határozati javaslatot fogadott el, amelyben a törvénytervezetet bírálva, azt több pontban hátrányosnak találta.

A magyar kisebbség lelkét az az aggodalom is epesztette, hogy iskoláink, nyilvánossági joguk megszűnése esetén elnéptelenednének, a kettős költség és az ismeretlen tanárok előtt kötelező vizsgálatok miatt.

Valószínűleg a parlamenti felszólalásoknak s a benyújtott beadványoknak volt az eredménye, hogy ANGELESCU miniszter a magyar hitvallások vezetőit 1925 április 29-re Bukarestbe megbeszélésre hívta össze. A most bemutatott törvénytervezet olyan szelleműnek tűnt fel, amilyennek az az 1924 november 26-i társnyertek időt a tervezet tanulmányozására, mire MAILÁTH püspök és NAGY KÁROLY református püspök az értekezésről kivonultak. és NAGY KÁROLY református püspök az értekezésről kivonultak. A megbeszélésekből így nem lett semmi. Ekkor Angelescu miniszter minden újabb tárgyalás mellőzésével, a szenátussal a sürgős-

²⁰ Az Erdélyi Római Katolikus Státus 1925. május 14-i rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve.

séget kimondotta, a javaslatot négy napi tárgyalás után (május 15—19) eredeti formájában megszavaztatta.²¹

A kisebbségi egyházak eszerint, az erőviszonyoknak megfelelően, a törvényhozás termében a hatalom embereivel szemben csatát vesztek. Rendszer nyert itt szentesítést, e rendszer legfőbb képviselője meg: Angelescu miniszter igazolást, a további cselekvésre biztatást. Fedőlap csapódott le, hogy a magyar hitvallások annyi önfeláldozással járó igyekezetét sírba temesse.

Mailáth püspöknek szenátusi beszéde, e magas testületben egyben utoló beszéde, e szerint hiábavalónak látszott. A jó kilátások között megindult és több éven át tartó parlamenti szereplése eképpen elkedvetlenedést okozható csalódással végződött.

Hogy a lehangoltság nem állott be, az a püspök állandó tevékenykedést eredményező adottságából következett. Nem volt a napnak órája, amelyen közügy intézésére rá ne ért volna. Benne a magánember teljesen elveszett, hogy a közérdek munkása és irányítója előtérbe kerüljön, idővesztés, fáradtság, várakozások, kellemetlenkedések előtte nem számítottak.

Egyik jellemző eset: A közoktatásügyi minisztériumban egy igazgató, akinél a püspök egyik nagytekintélyű státusi igazgatótanácsossal jelent meg, egy alkalommal órák számra várakoztatta őt meg. A püspök az épület udvarára menve, ott sétálgatott és imádkozott. És amikor a türelmétvesztett igazgatótanácsos végre is távozást ajánlott, ő tovább is az ottmaradás mellett maradt abban a gondolatban, hogy ezzel az ifjúságnak, amelynek érdekében jöttek, segítenek.²²

Ilyen gondolkozás magaslatán a sikertelenségek, a jobb végzés reményében, cselekvő készségét még fokozták. Így történt aztán, hogy a törvénytervezet tárgyalásának utolsó előtti napján az említett rendkívüli státusgyűlést összehívta. Alkalmat adott tehát arra, hogy egyházmegyéje is megnyilatkozhassék.

A Magánoktatási Törvény tárgyalása a szenátusi szavazással azonban még nem ért véget, hátra volt annak képviselőházi (camara) tárgyalása. Ez időt akarták tehát a kisebbségi vallások (katolikus, református, unitárius) felhasználni és 1925. év szeptember 15-én Genfben a Nemzetek Szövetsége Tanácsához fordultak panasszal, miután előzőleg, május 6-án, előzetes beadványban már a Tanács védelmét kérték. E kiélezett helyzetben a mér-

²¹ Dr. Balázs András, i. m. 23—24. l.

²² Dr. Gyárfás Elemér: Mailáth püspök Bukarestben. Erdélyi Tudósító 1927. március 27. sz.

sékeltebb felfogású Duca külügyminiszter keresett megoldást és nyújtott pártfogást. Közvetítésére Angelescu miniszter a kisebbségi vallások képviselőivel november 3—6-án tanácskozásra ült össze. Habár a létrejött megállapodások, kölcsönös elégedetlenedéstől elősegítve, nem kerültek be a törvénybe,²³ mindamelllett a miniszter a képviselőház elé került szövegben néhány kedvező módosítást tett.

E módosítások kieszközlésében Mailáth püspöknek jelentékeny része volt. GYÁRFÁS ELEMÉR igazgatótanácsossal együtt Angelescu miniszterrel történt tárgyalása eredményét december 3-án jegyzékbe vették. E jegyzék az enyhítéseket pontokba foglalva tartalmazta. Ezeknek a törvénybefoglalása végett Mailáth a Felsőházhoz és több miniszterhez beadványt intézett.²⁴

Az enyhítő módosításokhoz tartozott: Az elvi jelentőségű intézkedéseket a minisztérium és annak szervei közölni fogják az illető iskolákkal, úgy fenntartóik útján, mint közvetlenül is (6 §). E cikk értelmében tehát a minisztérium részéről az iskolafenntartók is figyelembe részesülnek. Az elismert szerzetesrendek és kongregációk vezetése alatt álló iskolák előadási nyelve ugyan a román nyelv (37 §), de a miniszter a képviselőházi tárgyaláson olyan kijelentést tett, hogy az egyházi főhatóság által fenntartott iskolák, ha azokat szerzetesek vezetik is, vallási iskoláknak számítanak.²⁵ Vagyis a jelleg megállapításánál a tulajdonjog irányadó. E cikk értelmében a szerzetesiskola a tanulókat anyanyelvükön oktathatta, mivel az előadás nyelvét az iskolafenntartó határozza meg (34 §). Különös jelentőségű törvénycikk, hogy a minisztérium olyan hitvallásos iskoláknak, amelyek az állami tantervet betartják és amelyek a jelen törvényben meghatározott működési feltételeknek eleget tesznek, külön nyilvánossági jogú magániskolai jelleget ad (62 §). Ezzel a hitvallásos iskolák működése lehetővé vált, mire nagy kő esett le az iskolafenntartók szívéből.

A törvény nagyon erős állami felügyelet szabályait tartalmazza (X. fejezet), amelyekről a genfi népszövetségi nemzetközi bizottság is megállapította, hogy „a törvény a közhatóságoknak igen szigorú ellenőrzési jogát foglalja magában.”²⁶ Továbbá a törvény szerint az ilyen magániskolákba nem vehetők fel csak olyan

²³ Dr. Balázs András, i. m. 25—30, 181—187, 189—190. l.

²⁴ 1925. december 10. státusi igazgatótanács ülésből. 2778—1925. ikt. számú iratra írva. Egyházmegyei Tanács (Státus) levéltára.

²⁵ Dr. Balázs András, i. m. 194. l.

²⁶ Uo. 204. l.

növendékek, akiknek anyanyelve azonos az iskola előadási nyelvével (35 §). Így magyar iskolákba nem járhattak németek, örmények, bár ez utóbbiak, századokkal előbb történt beköltözésük után, magyaroknak vallották magukat.²⁷

A magyarokra nézve nehéz helyzetet teremtett, hogy e törvénycikk alapján kezdődött meg a nagymérvű névelemzés, amely szerint az állami hatóság sok nem magyar nevű tanulót, bár azok magyaroknak vallották magukat, kitiltott a magyar iskolákból. Az állami közegek részéről túlságba vitt ellenőrzés és a névelemzés a hitvallásos iskoláknak állandóan nagy gondot okozott.

Mailáth püspök szenátusi tagsága a római Szentszék és a román állam között 1929-ben létrejött konkordátummal szűnt meg, de szereplése 1925 után már véget ért. Ennek oka az, hogy a politikai Magyar Párt jelentős csoportjának a parlamentbe ez időben történt bevonulásával a hitvallások helytállásának szükségessége feszültségéből engedett. Addig a hitvallások (katolikus, református, unitárius) egyházközi értekezletei határoztak a követhető magatartás tekintetében. „Hogy az impériumváltozáskor reánk szakadt elcsüggedés teljesen meg nem fojtott, hogy ismét kiderülhettek az arcok és bizakodóan mertek a jövőbe nézni, az elévülhetetlen érdeme azoknak a nagy Főpásztoroknak, akik e nehéz esztendőben az erdélyi magyarság háromfelé szakadt nyáját kormányozták és nem lehet e korszakról beszélni anélkül, hogy e történelmi szerepükről méltó megemlékezés ne történjék.”²⁸

E vezetők előtt, koránál és egyéniségénél fogva, Mailáth püspök szava mindig különös súllyal esett a latba. A parlamentben történt felszólalásaiban is van közös elvi összefogásból származó kifejtés. Szavainak jelentősége ilyen módon emelkedett és hatása szélesebb körre kiterjedt. Valóban az ő viselkedése példaadó és megnyugtató volt a bajok türelmes elviselésében és tettebuzdítás volt a cselekvésekben. Az ő szelidsége, örökös munkálkodása, legfőképpen emberszeretete iránta bizalmat és tiszteletet ébresztettek. Egyéniségével a más felfogásukat is lefegyverezte. E tulajdonságai eredményezték, hogy kívánságait az állami hivatalos tényezők figyelembe vették és közülök több lényegest teljesítettek.

Bíró Vencel

²⁷ Magánoktatási Törvény szövegét 1. *Lege asupra Invățământului Particular*. București, 1925.

²⁸ Dr. Gyárfás Elemér munkájából: *Az első kísérlet. Az Averescupaltum előzményei, megkötésének indokai, szövege, módosításai, következménye és felborulása*. Az első fejezetből vett részlet. Külön lenyomat a Magyar Kisebbség 1937. 2—3. számából. Lugos.